

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE BORÇ KRİZİ: OLUŞUM VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Zeki KARTAL

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, Yardımcı Doçent Dr.

DEBT CRISIS IN DEVELOPING COUNTRIES: CAUSES AND SOLUTIONS

Abstract: Foreign debt crisis of developing countries was the subject of this study. External and internal factors played important roles in the debt crisis. Policies for overcoming the crisis were perceived differently from country to country. Analysts criticizing the crisis-prevention policies of developing countries were themselves criticized by these countries. There were also severe criticisms of crisis- prevention policies of western countries. Therefore it was impossible to reconcile these two views on any ground. Moreover, unless the pressures of debt payment service figures ceased, development of regional markets and poverty fighting programs could not have been meaningful. In this situation, it was inevitable to suggest a comprehensive operation for wiping the debts of countries with low income and high debt. Finally, the research found that sensitive people of lender countries should develop a more comprehensive fight with foreign debt crisis, since it had affected their economical, social and political interests negatively.

Keywords: Developing Countries, External Debt Crisis, Baker and Brady Plans.

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE BORÇ KRİZİ: OLUŞUM VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Özet: Bu çalışmada “gelişmekte olan ülkelerdeki” borç krizleri ele alındı. Borç krizinin ortaya çıkmasında özellikle finans boyutlu dışsal faktörlerin yanında içsel faktör olarak da “sanayileşme stratejilerinin” önemi vurgulandı. Bunların iç-içe geçmesinden dolayı borç krizlerinin oluşumu ve çözüm önerileri ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. “Gelişmekte olan ülkelerin” krize karşı aldıkları önlemlerin sorgulanması, bu ülkeler tarafından haklı bulunmazken, batılı ülkelerin krize karşı aldıkları önlemler de eleştirilmektedir. Krizin çözüm yolları ise pek kolay gözükmemektedir: Borç ödeme servisi rakamlarının baskısı ortadan kalkmadığı sürece, bölgesel pazarlar ve yoksullukla mücadele gibi yolların bir anlamı bulunmamaktadır. Bu durumda kapsamlı bir borç silme operasyonu, en azından “düşük gelirli yüksek borçlu ülkeler” için kaçınılmaz gözükmektedir. Ayrıca borç veren ülkelerdeki duyarlı insanların borç krizine karşı daha kapsamlı bir mücadele ortaya koymaları gerekmektedir, çünkü borç krizi sanayileşmiş zengin ülkelerin de ekonomik, politik ve sosyal çıkarlarını olumsuz etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Gelişmekte Olan Ülkeler, Dış Borç Krizi, Baker ve Brady Planları.

I. GİRİŞ

Bu çalışmanın problem alanını “gelişmekte olan ülkelerdeki” borç krizi oluşturmaktadır. Makalenin amacı, krizin iç ve dış nedenlerinin yanı sıra, ona karşı mücadelede 1980’li yıllardan 1990’lı yılların ortalarına kadar yapılan çabaları da tetkik etmektir.

Çalışmada, özellikle alacaklı ülkelerin kriz yönetimi anlatılarak, bunun eleştirisel olarak mütalaa edilen etkileri ortaya konulmaktadır. Bunun yanında borç krizinin iki boyutu olan “sanayileşme stratejileri-krizleri” ile “bankacılık ve döviz-borç krizleri” “gelişmekte olan ülkelerdeki” dış borcun nedenleri olarak açıklanmaya çalışılmaktadır.

Son olarak, mevcut durumdan hareket edilerek “borçlanma problemi için muhtemel ve etkin çözüm imkânları neler olabilir?” sorusuna cevap aranmaktadır. Ayrıca bölgesel farklılıklar, öncelikle de Latin Amerika ile Sahra altı Afrika’sı arasındaki farklılıkları dikkate alan bir yol izlenmektedir. Çalışma, krizden en çok etkilenen bu iki bölge üzerine yoğunlaşmaktadır.

Çalışmada kavram fetişizmine düşmemek için gelişmiş zengin sanayi ülkelerinin dışındaki borç krizi içindeki ülkelerin tümü “gelişmekte olan ülkeler” kavramı ile ifade edilmektedir. Özellikle de bu ülkeler arasında düşük gelirli yüksek borçlu ülkeler (SILICs (Severely Indebted Low- Income Countries) düşük gelirli yüksek borçlu ülkelerdir. 1993’de yüksek gelir için yukarı sınır 670 Amerikan Doları civarındaydı. Yüksek borçlu sayılan ülkeler, aşağıdaki dört eşik değerden üçünü aşmışlardır: Dış borç- Gayri safi milli hâsıla ilişkisi (%50), Borçlar-İhracat gelirleri ilişkisi (%275), Faiz ödemeleri- İhracat gelirleri ilişkisi (%20), Borç servisi ödemeleri- İhracat gelirleri (%30)) öne çıkarılmaktadır.

Araştırmanın çerçeve dışına çıkmaması için Asya bölgesindeki “kaplan devletler” -Güney Kore, Tayvan, Singapur ve Hongkong- ile işgal edilmemektedir. Bu ülkeler kısmen yüksek olan borçlarına rağmen, borçlanma koşulları ile hemen hemen hiç problemleri bulunmamaktadır ve aynı zamanda da yüksek ekonomik büyümeye sahip olmaktadır. Öyle ki, artık bu ülkeler “azgelişmiş” olarak sayılmamaktadırlar.

Niteliksel olarak konuyu anlamaya ve açıklamaya yönelik bir metot izlenmekte olup, yapılan zaman sınırlamasına uygun olarak da ağırlıkla 1980’li ve 1990’lı yıllardaki literatür, dergi ve günlük gazeteler taranmaktadır. Makale mantıksal olarak “1980’li Yıllardaki Borç Krizinin Nedenleri”, “1990’lı Yılların Ortalarına Kadar Olan Dönemde Kriz Yönetimi”, “Kriz Yönetiminin Uygulama Sonuçları” ve “Çözüm Yaklaşımları ile Gelecek Perspektifleri” olmak üzere dört bölüm altında kurgulanmaktadır.

II. 1980’Lİ YILLARDAKİ DIŞ BORÇ KRİZİNİN NEDENLERİ

Bu bölümde, uluslararası dış borç krizinin nedenlerine geçmeden önce, borç krizinin yapısal özelliklerine ve niceliksel durumuna kısaca bir göz atmak, “gelişmekte olan ülkelerin” borçlarının endişe verici boyutları ulaştığını göstermek ve bunların nedenlerini tartışmak açısından önemli görülmektedir.

II.1. Dış Borcun Yapısı, Verileri ve Rakamları

Meksika’nın 1982 yılında, dünyanın en yüksek borçlu gelişmekte olan ülkesi olarak borç ödeme yeteneğini kaybettiği ve böylece dünya kamuoyunun yüksek boyutta bir borç krizi ile tanıştığı belirtilmektedir [1]. Meksika Hükümeti’nin sahip olduğu borç servisinin (Borçlu ülke faiz ve geri ödemelerinin ulaştığı mutlak rakamı, katı para denilen para cinsinden özel ve tüzel alacaklılara ödemesi gerekmektedir) yalnızca 1982 yılı için 12 milyar Amerikan Dolarına ulaştığı vurgulanmaktadır [2]. Diğer gelişmekte olan ülkelerin de benzer durumda olmaları ve kredi geri ödemelerinin gerçekleşmemesi, dünya para sistemini çöküşle tehdit ettiği söylenmektedir [2]. Çünkü bankaların büyük miktar ve değerlerde kredi verdiği görülmektedir. Bu kredilerin de bunları veren bankaların kendi sermayelerini oluşturduğu ifade edilmektedir. “Gelişmekte olan ülkelere”, yapısal uyum programları ile bağlantılı olarak verilen kredilerin, bu ülkeler ödeme yeteneklerini en azından kısmi olarak yeniden sağladıktan sonra, parasal krizlerini hafiflettiği genel olarak paylaşılmaktadır.

Gelişmekte olan ülke borçlarının, bununla birlikte sürekli artarak, 1994 yılının sonunda 1.945 trilyon Amerikan Dolar’ına ulaştığı kaydedilmektedir. Aşağıdaki Tablo.1, 1987 den 1994’e kadar tüm gelişmekte olan ülkelerin borç gelişimlerini göstermektedir.

Yukarıdaki belirtilen yıllarda uluslararası parasal krizden henüz daha korkulmaz iken, birçok borçlu ülkede gelişme krizi büyüklüğünün gittikçe vahimleşmesi iktisatçılar tarafından belirtilmektedir. Borç şartlarının zorlanması, bu ülkelerde ekonomik gelişmeyi sekteye uğratmaktadır. Sonuçların özellikle toplumun yoksul kesimlerini etkilediği ima edilmektedir.

80’li yıllarda “gelişmekte olan ülkelere” zaman zaman negatif net-transfer geldiği gözlenmektedir. Başka bir ifadeyle bu ülkelerden, aldığından daha fazla sermaye çıkışı gerçekleştiği söylenmektedir. Bu sermaye çıkışı, özellikle özel kurumlardan alınan kredilerin geri ödemeleri ve faiz ödemeleri şeklinde olmaktadır. Bu, Tablo.2’ de “özel kredi” sütununda açıkça görüldüğü gibi 1986–1988 arası 30 milyar Amerikan Doları’nın üzerinde gerçekleşmektedir. Çalışmanın akışı içerisinde ortaya çıkan bu sonuçların, gelişmekte olan ülkelerin iktisat politikalarını nasıl etkilediğine değinilmeye çalışılmaktadır.

Dış borcun gayri safi milli hâsılaya ve faiz ödemelerinin ihracat gelirin oranlarının yanında, borç kotası ve ödeme servisi kotası da veri olarak kullanılmaktadır. Borç durumu (borç servisi değil) yıllık ihracat gelirin bağlı bulunmaktadır. %150’lik bir kota tehlikeli olarak kabul edilmektedir [3]. Bu kota 1993 yılında Doğu Asya dışında tüm ilgili ülke grupları tarafından aşılmaktadır. Özellikle SILICs de %432 ile aşırı yüksek bir kota kaydedilmektedir.

Buna karşın borç ödeme servisi kotası, belli bir hesap yılı içerisinde toplam borç ödeme servisinin (anapara + faizler) ihracat gelirleri ile ilişkisini ortaya koymaktadır [3]. Buradaki tehlikeli sınır %20–25 civarında durmaktadır. Bu sınırın her şeyden önce Latin Amerika’ da ve SILICs de aşılmış olduğu gözlemlenmektedir (bkz.Tablo.3).

Tablo.1. Gelişmekte Olan Ülkelerin Uluslararası Borcu, 1987–1994 (Milyar ABD Doları)

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Gelişmekte olan ülkelerin toplam borcu	1369	1375	1427	1539	1627	1669	1812	1945
Uzun vadeli borç	1128	1127	1151	1216	1286	1328	1424	1538
— Tüzel alacaklılara	497	519	551	614	663	680	729	780
— Özel alacaklılara	631	608	600	612	623	648	695	758
Kısa vadeli borçlar	198	213	244	278	303	329	349	366
IMF’nin finansman kolaylıklarının kullanımı	43	35	32	35	38	38	39	41

Kaynak: Hauchler, I. (1995). *Globale Trends 1996. Fakten, Analysen, Prognosen. Frankfurt: Stiftung Entwicklung und Frieden, 200 [15].*

Tablo.2. Gelişmekte Olana Ülkelere Yapılan Uzun Vadeli Toplam Net Transferler. 1985–1996 (Milyar \$)

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Uzun vadede gerçekleşen toplam net transfer edimleri	3.0	-3.2	-1.9	-2.9	8.1	24.4	37.7	56.5
Resmi gelişme yardımı	28.2	30.0	28.1	23.3	23.7	37.7	36.7	7.5
— Karşılıksız resmi yardımlar	16.1	16.7	17.5	19.1	19.9	28.2	31.3	31.1
— Resmi net krediler	12.1	13.3	10.6	4.2	3.7	9.5	5.4	6.4
— İki taraflı	4.8	6.1	5.5	3.6	2.0	6.2	4.9	2.4
— Çok taraflı	7.3	7.2	5.1	0.7	1.8	3.3	1.4	4.0
Net özel krediler	-25.3	-33.0	-32.5	-33.8	-28.6	-27.1	-26.8	-8.4
— İş bankaları	-29.5	-31.8	-30.1	-26.9	-23.5	-28.5	-19.9	-
— Borç alma	4.1	-0.7	-1.4	1.0	1.2	-1.6	-0.9	-
— Ara mal ve mamul sevk ed	-3.1	-1.7	-2.4	-4.4	-3.7	-0.4	-5.9	-
— Diğerleri	3.2	1.2	1.3	-3.4	-2.6	3.5	0.0	-
Doğrudan yabancı yatırımlar	0.2	-0.2	2.4	7.5	9.6	10.0	20.2	19.3
Dolaylı yabancı yatırımlar	0.0	0.0	0.0	0.0	3.5	3.8	7.6	8.1
Raporluk: - Özel karşılıksız yardımlar	2.9	3.3	4.0	4.2	4.0	4.9	5.2	5.5
— IMF kredilerinin net kullanımı	3.1	-5.9	-9.0	-7.8	-4.7	2.3	0.7	-2.2
—Teknik yardımlar çerçevesinde karşılıksız yardımlar	8.5	8.7	10.5	11.8	9.4	10.3	10.5	11.4
Net kapital akımlarının gerçek toplam tutarı (Uzun vade) (ithal değer endeksi)	3.9	-4.2	-2.4	-3.3	9.1	25.5	37.9	56.5
İthal değer endeksi	76.1	77.0	81.8	86.6	89.2	95.8	99.4	100.0

Not: Faiz ödemeleri (DRS-bazında) ve hem yeniden yatırılan hem de geri ödenen kazançlar (IMF) faiz ödemeleri çıktıktan sonra, toplam net transfer edimleri net sermaye akımlarına tekabül ediyor. IMF'nin dünya ekonomisinin tahmininin ithal değer endeksi: 1992 değeri Dünya Bankası çalışanlarının tahminine dayanıyor.

Kaynak: Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung. Referat Presse und Öffentlichkeitsarbeit. (1994) Die Auslandsverschuldung der Entwicklungslander. Fakten, Probleme, Entwicklungen der letzten Jahre, Bonn, Reih Entwicklungspolitik Materialien, Nr: 87, 17 [12].

Tablo.3. Borç Kotaları ve Ödeme Servisi Kotaları

Bölgeler/Ülkeler/Ülke grupları	Borç kotaları		Borç ödeme servisi kotaları		
	1980	1993	1980	1988	1993
Latin Amerika ^a	207	264	37	40	29
—Brezilya	305	311 ^b	63	48	24 ^b
—Meksika	259	243 ^b	49	48	44 ^b
Doğu Asya/Pasifik	97	102	14	19	12
—Çin	21	76 ^b	4	10	10 ^b
Güney Asya	162	295	12	27	24
—Hindistan	136	297 ^b	9	30	26 ^b
Kuzey Afrika/Ortadoğu	38	215	5	18	28
Sahra altı-Afrika	91	237	10	21	13
Avrupa/Orta Asya	56	167	9	19	16
Gelişmekte olan ülkeler	89	179	13	23	18
SILIC	127	432	10	28	15
SIMIC	154	291	28	36	31

^a Karabik dahil; ^b 1992

SIMICs (Severely Indebted Middle- Income Countries) Orta gelirli yüksek borçlu ülkelerdir -1993 yılında 670 Amerikan Dolarının üzerinde -

Kaynak: (1996). Lern- und Arbeitsbuch Entwicklungspolitik. 4. Auflage, Bonn: J.H.W. Dietz Verlag, 77 [3].

Borç ödeme servislerinden görüleceği gibi, ihracattan elde edilen dövizlerin büyük bölümü borçların geri ödemeleri için kullanılmak mecburiyetinde oldukları için yatırım ve tüketim mallarının ithalatı için kullanılamamaktadır [3]. Burada borçlu ülkelerdeki ekonomik yapının bağımlılığı açıkça görünmektedir. Bu ülkelerin bir noktada, borçlarını ödeyebilmek ve ithalatı finanse edebilmek için, ihracata yoğunlaşmak dışında bir seçenekleri kalmadığı görülmektedir. Diğer bir noktada ise, bu şekilde kazanılan dövizler çoğunlukla yetersiz olduğu için, borçlu ülkelerin yeni finansal desteğe ihtiyaçları olduğu ifade edilmektedir.

Politik ve ekonomik bağımlılık sorununa çalışmanın ilerleyen bölümlerinde yer verilmektedir.

Yukarıdaki giriş niteliğindeki açıklamalardan sonra, çalışmanın bu aşamasında, borç krizinin içsel ve dışsal nedenleri tetkik edilmektedir.

II.2. Krizin Nedenleri

Bu dönemdeki uluslararası borç krizinin nedenlerine geçmeden önce, “gelişmekte olan ülkelerde” uygulanan “ithal ikameci kalkınma stratejisinin” bu ülkelerde dış borç konusunda oynadığı role kabaca bir göz atmakta yarar bulunmaktadır. Bilindiği üzere “ithal ikameci kalkınma stratejisi” uygulanan “gelişmekte olan ülkelerde” sermaye teminini gerçekleştirmek için öncelikle iki yola başvurulmaktadır. Bunlardan birincisi tarım sektöründen sanayi sektörüne değer transfer edilmesi ikincisi ise belirli alanlara yatırım yapan (örneğin oto, ilaç, tekstil endüstrilerinde olduğu gibi) yabancı sermaye olmaktadır. Fakat bu kalkınma stratejisinin başarısızlığa uğradığı yönünde iktisatçılar ortak görüşte birleşmektedirler. Bu başarısızlıkta yabancı sermaye faktörünün payının ise küçük olduğu belirtilmektedir. Ana problemin genellikle aşağıdaki faktörlerde yattığı kaydedilmektedir: Tarım üreticisinin alım gücünün yetersiz olmasından dolayı tarım sektörünün ihtiyaçlarına (özellikle traktör, biçerdöver ve diğer makineler vs.) talep oluşmamaktadır. Ayrıca bu ülkelerde sermayenin önemli denecek bir kısmı lüks tüketim ürünlerine harcanmaktadır [4].

“Gelişmekte olan ülkelerde” ekonominin dairesel akımı dış borç krizine neden olmaktadır. İç pazarın darlığından dolayı bir tarafta lüks tüketim ürünleri üretilirken bir taraftan da ihracat için üretim yapılmaktadır. Burada her iki sektörde birbirine paralel giden bir sermaye birikimi gerçekleşmemektedir. Bu durumda bu ülkeler dünya pazarına bağımlı hale gelmekte, bu da ticaret ve bütçe açıklarına zemin hazırlamaktadır. Bu tabloya göre de ülkeler dış ticaret ve bütçe açıklarını kapatmak için dış borca müracaat etmektedirler. Diğer taraftan söz konusu ülkelerin ithalatı ikame edecek ürünleri, lüks tüketim maddelerini ve ihraç ürünlerini üretebilmek için teknoloji transferi ve bu

teknoloji için ihtiyaç duyulan yedek parçalar ile ara malları ithal etmesi gerekmektedir. Bu ithalatların gerçekleştirilebilmesi için yine dış borca başvurmak gerekmektedir [4].

“İthal ikameci kalkınma stratejisinin” bir sonucu olarak “Gelişmekte olan ülke” borçlarının 1972 yılında yaklaşık 100 milyar Amerikan Doları civarında olduğu belirtilmektedir [5]. Bu ülkelerin söz konusu tarihe kadar en azından, cari işlem açıklarını ihracat gelirleri, işçi dövizleri ve döviz rezervleri veya sermaye akışı (uygun gelişme yardımı ve kredileri, özel çekiş hakları, uluslararası firmaların doğrudan yatırımları) ile denkleştirebildikleri söylenmektedir [6]. Borç yenilemesini zaruri hale getiren, borç krizinin had safhaya dayanması, 70’li yılların ortasına kadar istisnai bir durum olarak kalmaktadır [6]. 1973 yılında petrol krizinin başlaması ile gelişmekte olan ülkelerin borçları patlama ölçüsünde artmaya başlamaktadır. Ülkeden ülkeye değişen, farklı oluşum nedenleri olsa da, iç ve dış faktörler, gelişmekte olan ülkelerin büyük bir bölümünü kapsayan borç krizinin oluşumundan sorumlu tutulmaktadır.

II.2.1. Krizin Dışsal Faktörleri

Ham petrol fiyatları 1973 yılında OPEC-Ülkeleri tarafından dört kat arttırıldığında [6], petrol ihraç eden ülkeler petrol doları diye adlandırılan fazla dövizlerini büyük miktarlarda uluslararası büyük bankaların (Avrupalı, Amerikan ve Japon) hesaplarına yatırıldığı belirtilmektedir. Bu bankalar milyarlarca varan petrol dolarları için faiz getirecek yatırım imkânları aramaktaydı. Bu sıralarda sanayi ülkelerinde hüküm süren ekonomik krizden dolayı, bu ülkelerde karlı bir yatırım mümkün görünmemekteydi [6]. Bu durum, sermayeye aç gelişmekte olan ülkelerdeki siyasal sorumluların yabancı kredi kullanma eğilimlerinin artmasına yol açmaktaydı [7]. Bunun dışında, petrol ithal eden gelişmekte olan ülkelerde kredi ihtiyacının daha da arttığı gözlemlenmekteydi. Zira bu ülkeler petrol fiyatlarının yükselmesinin yol açtığı dış ticaret bilançosu açıklarını denkleştirmek mecburiyetindeydiler [8]. Bu dönem zarfında, borçluların kredibiliteleri kredi veren bankalar tarafından hemen hemen hiç test edilmemekteydi. Çok yüksek kar beklentileri nedeni ile verilen krediler, bu bankaların öz sermayelerini kat kat aşmaktaydı. 1982 yılında dokuz büyük Amerikan bankasının gelişmekte olan ülkelere alacaklarının, kendi öz sermayelerinin %220 sine ulaştığı görülmekteydi [9].

Bu bankalarda genel olarak, bu ülkelerin iflas edemeyeceği düşüncesi hâkim konumdaydı. Bankalar sıkça konsorsiyum kredisi diye adlandırılan kredileri verirken, birçok ülke verilen çeşitli kredilerden kar sahibi olmaktaydı [7]. Bu risk dağılımı ile hissedarların ve müşterilerin güveni kredi işleminde kuvvetlendirilmekteydi. Bunun dışında kredilerin

değişken faize dönüştürülmesi kararlaştırılırken, borçlular faiz haddi (LİBOR) üzerinde söz verilen bir marj ödemek durumunda kalmaktaydılar (“spread” olarak adlandırılmaktadır) [7].

“Gelişmekte olan ülkeler” için kredi almanın koşulları uygun durumdaydı. Çünkü faiz oranları sanayi ülkelerindeki resesyondan ve sermaye piyasasındaki büyük likiditeden dolayı çok düşük seviyedeydi –reel faiz oranları kısmen negatif değere sahiptiler-. Özellikle de “gelişmekte olan ülkelerin” reel büyüme oranları, reel faiz oranlarından yüksek seyretmekteydi. Fakat kararlaştırılan değişken faiz oranları ile riski, kredi alan ülkeler taşımaktaydı. Daha sonraki gelişmeler bu gelişmelerin sonuçlarını açıkça göstermiştir. 1980’li yılların başında batılı sanayi ülkelerinde talep gerilemesi yaşanmaktaydı. Bunlar “gelişmekte olan ülkelere” karşı uyguladıkları korumacılık ile kendi ürünlerinin satışlarının düşmesi tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktaydılar -öncelikle tarım sektöründe, ardından da sanayi sektöründe- [8].

Pazarların korunması, “gelişmekte olan ülkelerin” ihracatla borcu karşılamak için ihtiyaç duyulan döviz sağlanmasını çok zorlaştırmaktaydı. Buna ilaveten, ihracat gelirlerini arttırmak için borçlu ülkelere yapılan baskı, hammadde üretiminde arz fazlası oluşturmaktaydı. Bu da hammadde pazarında fiyatların düşmesine yol açmaktaydı. Aynı zamanda gerekli olan ithal ürünler sürekli pahalılaşmaktaydı. Böylece “gelişmekte olan ülkelerin” ticaret hadleri artarak kötüye gitmekte ve devamlı döviz kazanmak mecburiyetinde kalmaktaydı.

Reagan Yönetimi’nin bütçe açığının etkisi ile faizlerin dünya çapında artması, borç krizini daha da ağırlaştırmaktaydı [3]. Amerika’nın yüksek faiz politikası ile dünyanın tüm spekülörlerinin cezp edilen parası, silahlanma giderlerinin artışı için kullanılmaktaydı [3]. Bu durumdan negatif etkilenenlerin ise “gelişmekte olan ülkeler” olduğu ifade edilmektedir. Bu ülkeler, cazip dolar yatırımlarından dolayı hızla artan kur ve yükselen faiz oranları nedeniyle taahhütlerini yerine getiremediler [5]. Uluslararası faiz oranı LİBOR’un, değişken faiz oranına yönelmesinden sonra, 1980–1982 arası %14–17 civarında aşırı yüksek oranlarda durmaktaydı. Riskli ülkeler, alım satım arasındaki farklar ile %10 kadar ek borç altına sokulmuş bulunmaktaydı [3] “Gelişmekte olan ülkelere” yatırım yapan yabancı firmalar, haliyle oradaki borç durumunu düzeltmediler, hatta bunlar bazı durumlarda bunu ağırlaştırdılar. Çünkü yabancı firmalar yatırımlarını gelişmekte olan ev sahibi ülkelerin sermaye piyasalarından kredi alarak finanse edip, karını transfer ettiklerinde, bu ülkelerin borçlanmasına katkıda bulunmaktaydılar. Bununla birlikte yabancı firmalar, yeni ihracatlarla döviz sağlamalarına ve ithal ikamesi ile de döviz tasarrufu yapmalarına rağmen, yarattıkları döviz fazlalarını tekrar sermaye mallarının, yedek parçaların ve ana ürünlerin pahalı ithalatlarına sarf etmekteydiler [3].

1982’yi takip eden yıllarda ortaya çıkan bazı ana borçlu ülkelerin borç servisi sorunları, bazı bankaların “gelişmekte olan ülkelere” yeni kredi vermelerini sert bir şekilde sınırlamaktaydı [8]. “Gelişmekte olan ülkelerin” ise anapara ve faiz ödemeleri için yeni kredilere ihtiyaçları bulunmaktaydı. Bunun anlamı ise bu ülkelerde yalnızca toplumsal yoksulluğun kabul edilmesi ile mümkün olan, tasarruflar için daha büyük sosyal kısıntılara gidilmesi anlamına gelmekteydi.

“Gelişmekte olan ülkelerdeki” borç krizinin oluşumunda ortaya konan bu dış faktörler bankacılık ve döviz-borç krizleri olarak adlandırılmaktadır. Bunun yanında “gelişmekte olan ülkelerin” kendi içinde aranması gereken bir dizi faktörler olup bunlarında dış borç krizini ağırlaştırdıkları vurgulanmaktadır.

II.2.2. Krizin İçsel Faktörleri

“Gelişmekte olan ülkelere” “ithal ikameci kalkınma stratejisinin” uygulanmasıyla meydana gelen ticaret bilançosu, ödemeler bilançosu ve bütçe açıklarının neden olduğu dış borç krizinin aşılabilmesi için Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası bu ülkelere strateji değişikliğine gitmektedir. Uygulanan yeni strateji “ihracata dayalı kalkınma stratejisi” olarak adlandırılmaktadır. Burada ihracatın çeşitlendirilmesini hedefleyen bir sanayileşme stratejisi izlenmektedir. “Gelişmekte olan ülkelere” 1980’li ve 1990’lı yıllarda ortaya çıkan dış borç krizi, bir bakıma uygulanan bu yeni stratejinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Stratejideki düşüncüyü fabrika satın almak, bununla ülke içinde üretim yapmak ve üretilen malları dünya pazarında satmak şeklinde ifade etmek mümkündür. Fakat yukarıdaki düşünce, bu ülkelere çoğunlukla fonksiyon göstermemektedir. Bunun nedenleri kısaca aşağıdaki gibi formüle edilebilmektedir: Talep yetersizliği, siyasal iktidarın güçlü olmaması, üretim ile üretim teknolojisinin usul ve biçimleri, gelişmiş sanayi ülkelerinin korumacı (protektionist) politikaları gibi. Uygulanan strateji söz konusu ülkelere ihracattan daha fazla ithalat yapıldığından dolayı yüksek bütçe ve ticaret açıklarına neden olmakta bunun sonucu olarak borçlanmaya gidilmektedir. Diğer taraftan yüksek faizle alınan kısa vadeli krediler de borçlanmaya neden olmaktadır. Böylece her iki faktör de aşırı borçlanmaya zemin hazırlamaktadır [4].

Tahminlere göre, “gelişmekte olan ülkelerin” borç toplamının üçte biri sermaye kaçışlarına dayandırılmaktadır [3]. Bu ülkelerdeki sermaye kaçışlarının en önemli nedenleri arasında yüksek enflasyon oranı, dışarıya göre daha düşük faiz ve kendi para birimlerinin yüksek değerlendirilmesi gösterilmektedir. Bu durum söz konusu olan ülkelere sürekli devalüasyon korkusunu da beraberinde getirmektedir. Bundan dolayı borçlu ülkelere sermaye için yabancı ülkelere yatırım yapmak daha karlı ve

garantili olmaktadır. Yabancı hesaplara yatırılan dövizler, adı geçen ülke devletlerinin ne borç servisi edimlerinde ne de yatırımlarında herhangi bir yararı bulunmamaktadır [10]. Bu tablo borçlu ülkelerde yeni kredi alımlarını gerekli kılmaktadır. Birçok borçlu ülkede güvenli olmayan siyasal iktidar ilişkileri bağlamında sermaye kaçışları da olmaktadır [3]. Bu şekilde birçok diktatör, muhtemel bir devrilme durumunda kendilerine konforlu bir yaşamı garanti altına almak için, milyar dolarlara varan tutarlarını İsviçre'deki hesap numaralarına yatırmaktadırlar. Örneğin, Filipinler'in 1998 dünya bankası verilerine göre 30,2 milyar Amerikan Doları borcu bulunmaktaydı. Filipin hükümetinin verilerine göre diktatör Marcos'un 1986 da devrilmesine kadar yurt dışında topladığı servetin 10–15 milyar dolar civarındadır [11]. Eğer yabancı krediler ile elde edilen paralar iktidardaki rejimler tarafından başlangıçta bir tarafa konmuyorsa, verimli yatırımlar için kullanılmak yerine, sıkça tüketim amaçlı kullanılmaktadır. Burada özellikle zenginlerin lüks tüketimlerinden ve hükümetlerin yüksek silahlanma giderlerinden bahsedilmektedir. Söz konusu ülkelerde silahlanma için harcanan paranın dış borca oranının %20 civarında olduğu tahmin edilmektedir [3]. Bu ülkelerin alt yapıları için hemen hemen hiç ya da çok az faydası olduğu belirtilen yatırım harcamalarının büyük bir kısmının ise gösteriş maksatlı kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bunun için Filipinlerdeki Bataan-Atom reaktörü bir örnek oluşturmaktadır [3]. Bir Amerikan firması tarafından yapılan bu projenin 2,2 milyar Amerikan Doları'na mal olduğu ve yabancı kredilerle finanse edildiği belirtilmektedir. O tarihte dünyanın en pahalı atom reaktörü olan bu projenin yüksek derecede riskli olan bir deprem bölgesine inşa edilmesinden dolayı işletmeye açılmadığı da kaydedilmektedir [11]. Brezilya'da büyük güç olmaya ihtiraslı olan askeri rejimin, aldığı yabancı kredilerin önemli bir kısmını atom enerjisi, baraj ve benzeri alanlara yatırdığı ima edilmektedir. Kaldı ki bu yatırımların, aktarılan kaynaklara denk düşen faydayı da üretmediğinin altı çizilmektedir [3]. Aslında kendi başlarına anlamlı ve her şeyden önce karlı gözükken bu yatırım projeleri sıkça dış borçların artmasına yol açmıştır. Çünkü bunlar genellikle uzun vadeli yatırım projeleri olmalarına rağmen, kısa vadeli borçlarla finanse edilmiştir. Projelerin hayata geçirilebilmesi için başlangıçta gerekli olan finansmanlar için sıkça yüksek faizlerin kabul edilmesi durumu ile karşı karşıya kalınmaktadır. Buradan hareketle bu projelerin genellikle karlı olmadığı vurgulanmaktadır [8].

Krizin nedenlerini aramada kredilerin yanlış kullanımı yanında, ekonomi ve para politikalarının diğer görünümünü de dikkate almak gerekmektedir. "Gelişmekte olan ülkelerin" devlet bütçeleri genellikle büyük açıklar vermektedir. Bu da artan kamu harcamalarına (kararlaştırılan yatırımlar, personel giderleri) ve düşük vergi gelirlerine bağlanmaktadır. Kişi başına düşen gelirin düşük olmasının yanında, devletin toplumun varlıklı kesimlerini vergi kanununa uymaya

zorlamadaki yeteneksizliği ve isteksizliği de burada rol oynuyor gözükmektedir. Çünkü "gelişmekte olan ülkelerin" büyük bir bölümünde hükümetler genellikle bu sosyal grupların iyi niyetine bağlı bulunmaktadırlar. Bu ülkelerdeki yürürlükte bulunan kanunların uygulanmasında rüşvet ve kayırmacılık yoluyla hile de yapılmaktadır. Örneğin vergi kaçakçılığının bunun için geçerli bir örnek olduğu söylenmektedir. [6]. Bu durumda bütçe açıklarının kapatılması için yabancı kredilere ve her şeyden önce para miktarının artırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Para miktarının 15 yüksek borçlu ülkede yılda yaklaşık olarak %75 civarında arttığı ve bununla üretim artışının çok üzerinde durduğu söylenmektedir [10]. Para miktarının bu şekilde genişlemesi borçlu ülkelerde geleneksel olarak çok yüksek olan enflasyona yol açmaktadır. Bu ülkelerdeki enflasyonun genel olarak aşağıda belirtilen negatif etkilere sahip olduğu kabul görmektedir [10]. Enflasyon, fiyatların deforme edilmesine yol açmaktadır. Yanlış tahminler nedeniyle iktisadi olmayan yatırımlar yapılmaktadır. Aslında artan fiyatlar yüzünden karlı gibi gözükse de reel olarak karlı olmayan üretim tesisleri korunmaktadır [10].

- Enflasyon ayrıca, reel faizlerin düşmesine neden olmaktadır (nominal faiz oranı eksi enflasyon oranı), bu da daha önce ifade edildiği gibi sermaye kaçışını beraberinde getirmektedir.

- Son olarak enflasyon, para biriminin aşırı değerlenmesi (Döviz kuru enflasyona uyum göstermemekte veya çok geç uyum göstermektedir) ihracatın pahalılaşmasına ve ithalat talebinin artmasına yol açmaktadır. Bu da döviz kazanımını zorlaştırarak yabancı kredi ihtiyacının artmasına yol açmaktadır.

Yukarıda açıklanmaya çalışıldığı gibi, "gelişmekte olan ülkelerdeki" borç krizinin oluşumunda bir dizi içsel ve dışsal faktörlerin rol oynadığı görülmektedir. Söz konusu olan bu faktörlerin önemlerinin ne kadar büyük veya küçük olduğunun ölçülmesi zordur. Bunun sebebi ise içsel ve dışsal faktörlerin iç içe geçmesi ya da sebep-sonuç ilişkisi içerisinde bulunabilmesidir.

Bunun dışında borç krizi nedenlerinin ağırlıkları ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Ülkeden ülkeye değişiklik gösteren bu nedenlerin ortadan kaldırılması için bir dizi önlemler alınmaktadır. Aşağıdaki bölümde bu önlemlere değinilmektedir.

III. 1990'LI YILLARIN ORTALARINA KADAR OLAN DÖNEMDE KRİZ YÖNETİMİ VE SORUNLARI

Bu bölümde, şimdiki kadarki kriz aşmaya yönelik önemli çabalar tanımlanmakta ve bunların etkileri araştırılmaktadır.

III.1. IMF'nin Yapısal Uyum Programları

Uluslararası Para Fonu (IMF) borç veren hükümetlerin borç menajerliğinde merkezi bir öneme sahip bulunmaktadır. Her ne kadar tüm ülkeler IMF'de üye olarak temsil edilmekte olsalar da, oy hakları sermaye paylarına ve buna istinaden de tek tek ülkelere tahsis edilen kotaya göre dağıtılmaktadır. Burada sanayi ülkelerinin payına hemen hemen üçte iki oranında bir oy hakkı düşmektedir.

Borç sorunsalında "gelişmekte olan ülkelere" kredi sağlamakla, IMF önem kazanmaktadır. Fakat bu krediler söz konusu ülkelerde IMF tarafından istenen "yapısal uyum programlarına" bağlanmaktadır. "Yapısal uyum ve tasarruf programlarının" içeriğini istikrar koşulları oluşturmaktadır. Bunlar, her ne kadar ülkeden ülkeye farklılık gösterse de, belirli bir eğilim göstermektedir:

- Borçlu ülkenin parasının değerinin düşürülmesi: Bunun ödemeler bilançosunu iyileştirebilmesi için, ihracatı ucuzlatıp ithalatı pahalılaştırması gerekmektedir. Fakat bu önlemin sınırları, hammaddelere olan ihracat talebinin, fiyatların düşmesine gösterdiği önceden belli olmayan reaksiyona bağlanmaktadır. Ayrıca ithalat ürünlerinin pahalalanması genellikle bir ülkenin rekabet yeteneğini negatif etkilemekte; önemli yatırım ve ana mallar yeterli ölçüde sağlanamamaktadır.

- Devlet giderlerinin ciddi bir şekilde kısılması: Bu özellikle, temel gıda maddeleri sübvansiyonunun kaldırılması, kamusal hizmetin ve sosyal yardımların tasfiye edilmesi, kamusal yatırımların sınırlandırılması ve devletin ekonomik faaliyet alanlarından çekilmesi olarak gerçekleştirilmektedir.

- Enflasyonla mücadele: Bu enflasyon oranının altında olan ücret zamlarıyla yapılmakta olup, reel ücretlerin geriye gittiği anlamına gelmektedir. Bu yolla tüketimin kısılarak, borç geri ödeme şartlarının oluşturulması arzu edilmektedir [3]. Bu önlemlerin çok kısa süreli olarak alındığı ve yeni kaynak tahsisi ile de ilişkilendirilerek birçok ülkede (örneğin Meksika'da) ödeme yeteneğinin yeniden tesis edilmesini sağladığı görülmektedir. Bununla beraber alacaklı devletler ve bankalar için öncelikli olan bu hedef, borçlu ülkelerde toplumun en yoksul kesimlerinde yaşam şartlarının kısmen daha da kötüleşmesine mal olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda, devlet giderlerinde yapılan tasarruflar ile temel gıda maddelerine yapılan sübvansiyonların ortadan kaldırıldığı gözlenmektedir. Örneğin bunun Mısır'da "ekmek ayaklanması" olarak tanınan bir ayaklanmaya yol açtığı bilinmektedir.

Reel ücretlerin düşmesi ile nüfusun sürekli büyüyen bir bölümü, yoksulluk sınırının altına düşmektedir. Bunun dışında ihracata konsantrasyon olmakla iç pazar için yapılan üretimin her geçen gün biraz daha sınırlandırılması bir mecburiyet haline gelmektedir. Bunun halka etkileri örneğin kendisini açıkça, döviz gelirlerini arttırmak için kahve ihracatının artırılması zorunluluğunda göstermektedir. Sınırsız tarımsal ekim alanları tasarruf edilememekte ve bundan dolayı mevcut ekim alanlarına daha çok ihracat ürünleri ekilmektedir. Buda iç pazar için üretilen tarımsal gıda maddeleri pahasına yapılmaktadır. Sonuç olarak, ülkede gıda maddeleri fiyatları artmaktadır. Özetle tarım sektöründe ihracata yönelik üretim yapılması ülke içinde gıda maddeleri fiyatlarının yükselmesine neden olmaktadır.

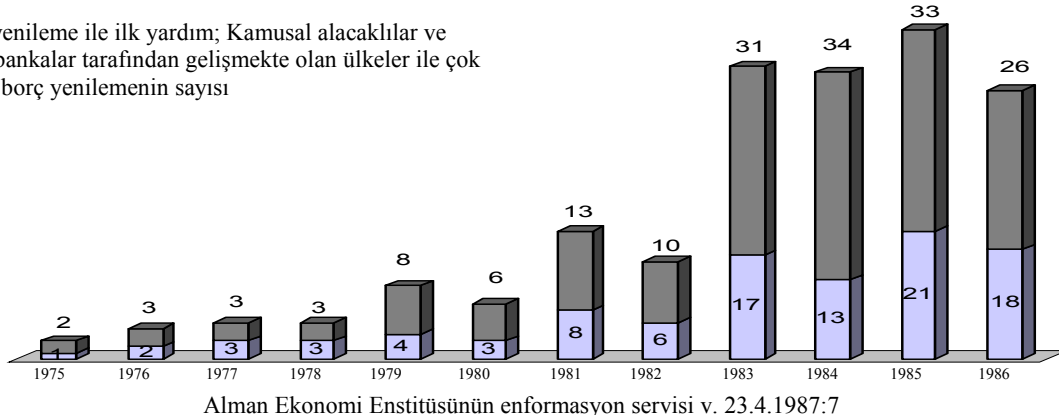
Dünya pazarında ürün arzı artarken fiyatlar düşmektedir, çünkü birçok ülke aynı zamanda IMF'nin kendilerine yazdığı iyileştirme reçeteleri çerçevesinde ihracatlarını arttırmaktadırlar. Örneğin ham kahvenin fiyatı 1989'da %50 civarında düşmüştü. Bu durumda çiftçiler ve ortakçılar bir çuval kahve için daha önceki fiyatın sadece yarısını alabilmekte olup, genel olarak tarım işçilerinin ve kahve toplayan tarım işçilerinin ücretleri düşmüş olmaktadır. Bu çerçevede tarım sektöründeki nüfus artık kendisini besleyememekte olup yoksullaşmaktadır. Bunun sonucu olarak insanlar iş bulmak umuduyla kırsal kesimden şehirlere göç edip oradaki varoşlara yerleşerek, kentlerde de karmaşık sosyal sorunların doğmasına neden olmaktadır [9]. Her ne kadar IMF tarafından alınan önlemler genellikle kısa vadede "gelişmekte olan ülkelere" ödeme yeteneğini tekrar oluşturmaya yönelik olsa da, bununla beraber uzun vadede bu ülkelerde yapısal gelişmeyi engellediği, dolayısıyla mümkün kılmadığı belirtilmektedir. Yapısal gelişmenin engellenmesi nüfusun önemli bir bölümünü yoksullaştırmakta, dolayısıyla iç pazarda kendisini geliştirememekte, başka bir ifadeyle daralmaktadır. Bu durumda dış borç krizi alacaklıyı tehdit eden finans krizi olmaktan çıkıp, bir kalkınma krizi haline dönüşmektedir.

Eğer "gelişmekte olan ülkeler" programa bağlı IMF kredileri almışlarsa, borç yenileme önlemleri düşünüldüğünde IMF'nin uyum programları onlar için çok manidar olmaktadır. Diğer taraftan Dünya Bankası ve özel bankalar da yalnızca IMF ile sözleşme imzalayan ülkelere kredi vermektedirler. Böylece kredi veren ülkelerin menfaatlerini gözeten IMF'nin gücünün burada daha net ortaya çıktığı söylenmektedir.

III.2. Borç Yenileme Önlemleri

Borç yenileme, alacaklılarla borçlu ülke arasında vadenin uzatılması, vade bitiminin ötelenmesi ve yeni kredi üzerine bir anlaşma olarak tanımlanmaktadır [10].

Borç yenileme ile ilk yardım; Kamusal alacaklılar ve ticari bankalar tarafından gelişmekte olan ülkeler ile çok taraflı borç yenilemenin sayısı

Şekil.1. Borç Yenileme ile İlk Yardım

Kaynak: Yenal, A. (1998). *Weltbank und Entwicklungslander, Das Demoklesschwert der internationalen Verschuldung.* (Eds.: Czada, P.; Tolksdorf, M. & Yenal, A.). *Internationale Währungsprobleme.* Opladen: Leske + Budrich, 156 [10].

Eğer borçlu ülkelerin borç servislerini yerine getirmeleri mümkün değilse, borç yenilemeler öne alınmaktadır. Böylece geri ödemelerin olmadığı zamanlarda borçlu ülkelere ekonomik yapılarını düzeltmek için imkân verilmesi ve hemen akabinde kazanılan dövizlerin bu ülkeler tarafından geri ödemelerde kullanılabilmesi gerekmektedir. Bununla beraber faiz ödemeleri borç yenileme müzakerelerinin konusu olmamaktadır. Borç yenileme önlemlerinin 80'li yılların başında hızla arttığı gözlemlenmektedir. Çünkü borçlu ülkelerin artan bir şekilde borç servislerini ödeyemedikleri ve bu durumun 1984 yılında zirveye ulaştığı belirtilmektedir.

Borç yenileme müzakerelerinin şartları, söz konusu borçlu ülkenin IMF'nin "yapısal uyum programını" kabul etmesiyle oluşmaktadır. Borçlu ülkeler müzakereleri, kamusal alacaklılar ile Paris Kulübü'nde ve özel alacaklılar ile de Londra Kulübü'nde yürütmektedirler [3].

Bankalar genellikle, borçluların en azından faiz ödemelerini devam ettirebilmeleri için, yeni krediler vermek zorunda kalmaktadır. Borçlu ülkelerin borç yenilemedeki ödeme yeteneğini kaybetme riskinin artması dolayısıyla, yeni kredilere piyasa faizinin yanında bir de risk primi konmaktadır. Bankaların bu tehlikeyi yedek akçelerle önledikleri belirtilmektedir. Borçlular için risk primi, bankalara olan borçlanmalarının borç yenileme yoluyla artması anlamına gelmektedir. Özellikle bu dönemde birçok banka, faiz oranlarını düşürmeye, karları ve ilaveten hak edilen işlem harçlarını kısımaya hazır bulunmaktadır [3].

Borç yenileme programının beklenen başarıyı göstermemesi ile alacaklılarının "gelişmekte olan ülkelerin" kalkınma ve büyüme problemlerinin çözümüne katkı sağlamaktan çok bu ülkelerin kısa vadeli ödemeler bilançosu dengesizliğinin giderilmesine

odaklanması arasında yakın ilişki bulunmaktadır [12]. Bunun özellikle bankalar açısından geçerli olduğu belirtilmektedir. Söz konusu bankalar, borçlu ülkelerde kalkınmadan çok ödeme yeteneğinin devamı ile ilgilenmektedirler. Borç yenilemelerinde esas amaç, borçlu ülkeler için yardım önlemleri almak değil, özellikle verilen borçların ve her şeyden önce bunların faizlerinin tahsilatı olmaktadır [3]. Sonuçta, "gelişmekte olan ülkelerdeki" durumun ve "yapısal uyum programları" sorunlarının pek değişmediği söylenmektedir.

III.3. Alacaklı Ülkelerin Aldığı Diğer Önemli Kararlar

Genellikle kısa vadeli alınan IMF'nin borç yenileme önlemlerinin ve yapısal uyum programlarının "gelişmekte olan ülkelerin" yapılarına, büyümelerine, istihdamlarına, kalkınma yeteneklerine ve politik istikrarlarına ciddi etkiler yaptığı vurgulanmaktadır. Bu 80'li yılların ortalarında açığa çıkmaktadır. Alacaklı ülkelerin, özellikle de G7'lerin, borçlanma sorunuyla uzun vadeli mücadeleyi hedefleyen alternatifler aramaya başladığı bilinmektedir [3]. 1985 yılına bakıldığında Amerika'nın o zamanki maliye bakanı James Baker tarafından hazırlanan "BAKER-Planının" dünya kamuoyuna sunulduğu görülmektedir. Baker 15 aşırı borçlu devleti zikrederek yeni kredilerle (taze para) bu ülkelerde ekonomik büyümenin teşvik edilmesini ve böylece bu ülkelerde uzun vadede piyasa ekonomisi yapısının oluşturulmasını öngörmektedir. Bu öngörüyle borç çıkmazının aşılması borçlu ülkelerde ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi tasavvur edilmektedir. Programın hayata geçmesi için Dünya Bankası'ndan 9 milyar doların kullanımını gerektiren planın, özel bankaların isteksizliği yüzünden başarısızlığa uğradığının altı çizilmektedir. Özel bankalar ödeme güçlüğü çeken bu borçlu ülkelere yeni krediler vermek istememektedirler. BAKER-Planı'nın da krizi likidite problemi olarak

gördüğü ifade edilmektedir. Fakat ticari bankaların, hadiseyi borçlu ülkelerin ödeme gücü problemi olarak görme eğiliminde olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu bankalar “gelişmekte olan ülkelerde” ekonomik büyüme şansına inanmamakta ve bu nedenle de bunlara ek kaynak vermek istememektedir. Ayrıca bunlar geniş bir yedek akçe oluşturarak ödemelerin durmasına karşı da hazırlıklı bulunmaktadır [13]. Özetle ticari bankalar, yeni kredilerin kendileri için gereksiz bir risk oluşturduğuna inanmaktadır.

1989 baharında ABD'nin yeni maliye bakanı Nicholas Brady yeni bir plan önerisinde bulunmaktadır. BRADY-Planı BAKER-Planı'nın tersine alacaklıların anlayışını temel alarak, borç krizini bir ödeme yeteneği problemi olarak algılamaktadır [13]. Bundan dolayı bu plan ilk defa borç silmeyi öngörmektedir. Borçlu ülkeler tarafından tekrar büyüme odaklı “uyum programları” uygulanmasının talep edildiği belirtilmektedir. Buna paralel olarak Dünya Bankası ve IMF'nin aşırı borçlu ülkelere yeni krediler açtığı da bilinmektedir. Bu kredilerin, borçların geri alımı amacıyla eski borç senetlerinin indirimli ve “garantili-kıymetli” evrak ile değişimi veya eski borçların indirimli faiz ile nominal değer üzerinden “yeni kıymetli kağıtlarla” değişimi için kullanılması gerektiği söylenmektedir [13]. O zaman için ticari bankalara üç işlem opsiyonunun açık bırakıldığı kaydedilmektedir. Bunlar sırasıyla; borçlar silme, faiz düşürme ve yeni krediler verme olarak tanımlandılar. Alacaklı ülkelerin kendi hükümetlerinden, borçların indiriminde ticaret bankaları tarafından uygulanan vergi veya bilanço hukuku engellerini kaldırmalarını talep ettikleri görülmektedir [13]. BRADY-Planı'nın bazı büyük borçlu ülkeler (Arjantin, Kosta-Rıka, Meksika, Nijerya, Filipinler, Venezuela ve Uruguay) için bir ferahlamaya neden olduğu ifade edilmektedir. Bunun dışında, borç yükünü hafifletmeye ve krizi bir ödeme gücü problemi olarak aşmaya çalışması dolayısıyla söz konusu planın doğru yöne doğru atılmış bir adım olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Dünya Bankası, BRADY-Planı'nı “orta gelirli aşırı borçlanmış ülkelerin” büyük bir bölümü tarafından alınmış olan ticari banka borçlarının geri ödenmesi için bir çözüm olarak görmektedir. Fakat diğer taraftan, planın birçok sınırlara ve eksiklere sahip olup bundan dolayı da başarısız olduğu belirtilmektedir [12]. Genel olarak planın eksikleri aşağıdaki gibi formüle edilmektedir [13].

- Plan kendisini yalnızca Latin Amerikanın birkaç “orta gelirli aşırı borçlu ülkeleriyle” (SIMICs) ilişkilendirmektedir ki, bunlar ABD için stratejik öneme sahip ülkeler konumunda bulunmaktadır. BRADY Planı'nı tercih edenler tarafından planın etkinliğine güzel bir örnek olarak takdim edilen Meksika, ABD için çok önemli emek yoğun bir üretim yeri sayılmaktadır. Ayrıca ABD Hükümeti Meksika'daki kötü yaşam koşullarının yol açtığı iş gücü göçünü önleyerek ülkesinde sosyal

problemlerle karşılaşmamak istemektedir. Bu durumda, birçok “aşırı borçlu düşük gelirli ülke” (SILICs) ABD için stratejik öneme sahip ülkeler konumunda olmadıkları için dikkate alınmamaktadır.

- Planda, borçlu ülkelere borç ödeme yeteneği kazanabilmeleri için yeniden “uyum programı” hazırlamaları öngörülmektedir.

- Planda, ticari bankaların daha önce ödeme yeteneksizliğinden dolayı borç sildiği ülkelere yeni kredi vermeye henüz hazır olmadığı gerçeği, ihmal edilmektedir. Hâlbuki kredilerin, “gelişmekte olan ülkelerin” eski helezon borç krizini yeniden harekete geçirmemek ve bunları acilen yeniden yapılandırmak için gerekli olduğu ifade edilmektedir.

- Planda, Dünya Bankasından, IMF' den ve kamu bankalarından gelen krediler, borçların indirilmesine dâhil edilmemektedir. Bu ayrıca özel bankaların planda kendilerine ayrılan yeri doldurmakta isteksizliklerine yol açmaktadır. Örneğin 1989'da Commerz Bankasının şefi Walter Seipp aşağıdaki eleştiriyi getirmektedir: Dünya Bankası'nın ve özel bankaların Meksika'da beraber finanse ettikleri projelerde, özel bankaların kendi alacaklarının bir bölümünden vazgeçmesi gerekirken, dünya bankasının kendi alacaklarından vazgeçmesi gerekmiyordu [14].

- Planda, borçlu ülkelerin kalkınma reçeteleri dünya pazarına yönlendirilmektedir ve böylece bu ülkelerin gelişmiş sanayi ülkelerine bağımlılıkları artırılmaktadır.

BAKER ve BRADY kendilerini yalnızca büyük borçluların borçlarıyla ve bunun yanında ticari bankalara olan borçlarla ilişkilendirirken, aynı şekilde genel olarak kamusal alacaklılara borçlu olan yoksul ülkeler için de borç hafifletmenin aciliyeti bulunmaktadır [3].

Bundan dolayı Dünya Ekonomi Zirvesi'nde, batılı önde gelen yedi sanayi ülkesi tarafından (G7) 1988 yılında Toronto'da, “aşırı borçlu düşük gelirli ülkelerin” (SILICs) alacaklılarına, alacaklarını tahsil edebilmeleri için üç opsiyon sunulmaktadır [12]. Bunlar: Kısmi borç silme, faiz indirimi veya geri ödeme süresinin on dört yılı serbest olmak üzere yirmi beş yıla yayılmasıdır. Söz konusu opsiyonların birbirleri ile kombinasyonları da mümkün kılınmaktadır.

1991'de kararlaştırılan genişletilmiş Toronto şartlarında borç silme %50' ye çıkarılmakta ve geriye kalan %50 için de geri ödeme süresi uzatılmaktadır. Bu imtiyazla “aşırı borçlu düşük gelirli ülkelerin” (SILICs) borç servisi kotası 1988'de %28 den 1993'de %14,6'ya indirilmektedir [3]. Bununla birlikte “aşırı borçlu düşük gelirli ülkelerde” (SILICs) durumun hissedilir bir şekilde

düzelmediğinin görüldüğü belirtilmekte; hala bu ülkelerde borç yükünün daha çok ağır olduğu görünmektedir. 1994’de Napoli şartları kararı ile kamu alacaklılarına, borç stokunun değil de borç servisinin üçte ikisini silme imkânı verilmektedir. Aynı yıl yapılan Dünya Sosyal Zirvesi’nde birçok OECD ülkesinin Napoli şartları’nı %80’e çıkardığı söylenmektedir.

IMF ve Dünya Bankası’nın alacaklarını yenilemediği bilinmektedir. Söz konusu kurumlar, güçlerinden ve borçlu ülkelerin bağımlılıklarından faydalanmaktadırlar. Bununla beraber Dünya Bankası’na bağlı bir şirket olan IDA’nın (International Development Association,) 1989’dan itibaren “aşırı borçlu düşük gelirli ülkelere” (SILICs) ticari borç senetlerinin geri alınması ve Dünya Bankası’na günü gelmiş geri ödemelerin finansmanı için krediler verdiği belirtilmektedir. Ancak söz konusu kredilerin “yapısal uyum programları” ve Dünya Bankası için kabul edilebilir bir borç politikası çerçevesinde “aşırı borçlu düşük gelirli ülkelere” (SILICs) verildiği kaydedilmektedir.

III.4. İkincil Piyasalardaki Takas İşlemleri

Bankaların, 1982’de krizin ortaya çıkmasından sonra, tüm borçları istenilen düzeyde talep edemeyeceklerinden hareket ederek, bir taraftan rezerv oluşturmaya diğer taraftan da alacakları amorti etmeye başladıkları belirtilmektedir. Buna ilaveten borç senetleri ikinci piyasada indirimli olarak alınıp satılmaktadır. Nominal değer indirimleri, borçlu ülkenin borç ödeme yeteneğine göre yapılmaktadır [3]. Örneğin 1989’da Arjantin’den olan bir alacağın, nominal değerinin %20’sine sahip bulunduğu söylenmektedir [11].

İkinci piyasadaki işlemler takas işlemleri olarak adlandırılmaktadır. Bu takas işlemlerinde diğer bankalar, firmalar ve kişiler alacakları, borçlu ülkeler nezdinde geçerli yapmak için kelepirci fiyata satın alabilmektedirler. Bununla yeni yatırım imkânlarının olanaklı hale getirildiği ima edilmektedir [11]. Bu işlemlerin en sık yapılan biçimi borç senedi takası olmaktadır (debt-equity swaps). Burada örneğin bir Alman firması 500.000.000 DM’ye (Alman Markı) 1 milyon DM üzerindeki bir alacağa sahip olmaktadır. Firma Meksika’da bir otel inşa etmek talebinde olup elde ettiği borç senedini Meksika hükümetine ibraz etmektedir. Meksika Hükümeti firmaya 1 milyon DM değerinde Pesos veya başka durumlarda 500.000 DM ile 1 milyon DM arasında ödeme yapmayı taahhüt etmektedir. Sonrada firma bu kaynağı Meksika’da yatırıma dönüştürmektedir [9].

Burada ticaret bankalarının şu avantajı bulunmaktadır: Büyük ölçüde hâlihazırda hesaptan düşülmüş alacaklar için yeniden büyük bir para meblağı kazanılmaktadır, firmalar için ise “gelişmekte olan ülkelere” yatırım ucuzlamaktadır. Borçlu ülkelerin avantajı ise borçlarını kendi para birimlerinde

kapatabilmektedirler. Bunun dışında, yerli ekonomiyi canlandırabilecek yabancı yatırımcı cezp edilmektedir. Fakat burada şuna işaret etmek gerekmektedir: Borçların para miktarının artırılarak kapatılması enflasyon tehlikesini beraberinde getirmektedir. Diğer taraftan kar transferleri, yabancı firmalara ödenen temettü ve faizler dışarıya büyük miktarda sermaye akışını gerçekleştirmektedir.

1985–1992 yılları arasında borç senedi takası 31 milyar Amerikan Dolarına ulaşmış bulunmakta [11]. Ve bu ikinci piyasanın büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. İkinci piyasanın bir ikinci büyük kısmını da borç geri ödemeleri meydana getirmektedir. Burada borçlular kısmen Dünya Bankası’nın kredi yardımları ile borç senetlerini indirimle geri satın alabilmektedirler. “debt–buy backs” (borç geri alımları) 1985 ile 1992 yılları arasında 21,7 milyar Amerikan Dolarına ulaşmaktadır. Örneğin Bolivya’nın bu şekilde banka borçlarının %40’ını %89’luk bir indirimle geri satın aldığı vurgulanmaktadır [3]. Fakat birçok fakir ülke açısından borç senetlerinin tamamının geri alımı, bunun için gerekli olan parayı tedarik edemediklerinden dolayı pek mümkün gözükmemektedir. Kaldı ki, borç senetlerini geri satın alan ülkelerin bankalardan yeni kredi almaları için hiç şansları bulunmamaktadır. Burada durumları o kadar da kötü olmayan diğer ülkelerin, mevcut imkânları istismar etmelerinden korkulmaktadır.

Sermaye mültecilerinin kaçak paraları ile borç senedi satın alıp ve yerel para birimleri ile mübadele ettikleri “debt–cash swaps” (nakit borç takası), borçların ihracat ile takası ve burada açılmasına gerek olmayan birkaç varyasyon yanında “debt–nature swaps” (borçların tabiat ile takası) ikinci piyasanın diğer bir biçimini ortaya koymaktadır [3]. Burada çevre örgütleri ticari bankaların alacaklarını satın almakta olup bununla borçlu ülkede çevre yatırımlarını finanse etmektedirler. Böylece borç problemine ve günden güne artan çevre problemine karşı aynı anda mücadele edilmektedir. Borçların doğa ile takası (debt–nature swaps) şimdiye kadar çok az ülkede mevcut bulunmaktadır. Bunların borçlara karşı mücadelede pek ağırlığının olmadığı söylenmektedir. İkinci piyasadaki faaliyetlerin toplam hacmi 1992 yılında 120 milyar Amerikan Dolarına ulaşmaktadır [12]. İkinci piyasa eylemleri çerçevesinde borç indirimi 1988 yılında 18 milyar Amerikan Dolar’ına ulaştığı bildirilmektedir [12]. Fakat aynı yıl toplam borçların 1 trilyon 375 milyar Amerikan Doları seviyesinde olduğu düşünülürse, 18 milyar borç indiriminin çok anlamlı olmadığı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır [15].

III.5. Gelişmekte Olan Ülkelerin Girişimleri

“Gelişmekte olan ülkelerinde” krizin gidişatına ve çözümüne ilişkin önerileri ve girişimleri bulunmaktadır.

“Gelişmekte olan ülkelerin” müzakere pozisyonlarını güçlendirip bir borç karteli oluşturarak alacaklı ülkeleri sürekli tehdit edebileceği bir durumun hiçbir zaman oluşmadığı belirtilmektedir. Borçlu ülkeler için hedeflenen birliğin gerçekleştirilememesinin nedenleri her şeyden önce bu ülkelerin farklı menfaatlerinde aranmalıdır. Alacaklı ülkeler tarafından hazırlanan programlarının koşul-politikaları ve yeni kredi verilmesi esnasındaki hal ve icap düzenlemeleri ile bu farklılıkları daha da güçlendirdiği vurgulanmaktadır [16]. Bu strateji, uluslararası borç krizini tek tek ülkelerin borç krizine indirgemeyi ve böylece sistematik düzeltmeleri hedefleyen küresel çözüm yaklaşımlarının, siyasi alternatif-stratejilerin ufkuna girmesini engellemeyi hedeflemektedir [16].

Birçok borçlu ülkenin önemli ortak girişimleri, 1984 yılında Cartagena- Grubu'nun taleplerini oluşturmaktadır. Bu grupta Latin Amerika'nın 11 büyük borçlu ülkesi bulunmaktadır. Bunların arasında kıtanın en büyük borçluları olan Meksika ve Brezilya'da temsil edilmektedir. Cartagena-Grubu borç koşullarına ve reformlara hazır olduklarını açıklayarak aşağıdaki talepleri ortaya koymaktadır:

- Reel faizlerin tarihsel düzeylerine geri dönüşü ve banka harçlarının indirilmesi
- Borçlu ülkelere sermaye akışının artırılması
- Net sermaye transferinin ve borç servisinin, ihracat gelirlerinin belirli bir oranı ile sınırlandırılması
- Uluslararası para kurumlarının kullanıma sunduğu fonların artırılması
- İhracat kredilerini engellemeden veya IMF ile anlaşma şartı olmadan borçların birkaç yıllığına yeniden yapılandırılması ve faizlerin Paris-Kulübü üyesi ülkelerin desteği ile aktifleştirilmesi
- Borçlu ülkelerin ihracat ürünlerine karşı uygulanan korumacılığın kaldırılması
- Borçların, borçlu ülkelerin para birimlerine dönüştürülmesi [17]. Bu talepler, bir araya gelen Latin Amerikalı tüm borçlu ülkelerin en küçük ortak paydasını oluşturmaktadır [18].

Fakat taleplerin kararlı bir şekilde takip edilemediği görünmektedir. Bunun nedeni ise Cartagena-Grubu'na katılan ülkeler arasındaki farklılıkların büyük olmasına ve Meksika ile Brezilya'nın yeni kredilerden vazgeçememeleri dolayısıyla IMF programlarına boyun eğmelerine bağlanmaktadır. Böylece tek tek ülkelerin girişimleri, örneğin Peru gibi gerçekleşmemektedir. Peru başkanı Garcia'nın 1985 yılında, borç servisini ihracat

gelirlerinin %10 ile sınırlandırıdığını açıklamasının uluslararası finans kuruluşlarını endişelendirdiği ifade edilmektedir. Örneğin bu tür önlemlere karşı IMF'nin reaksiyon göstererek Peru ve benzeri ülkelere karşı güvensizliğini uluslararası kamuoyuna duyurduğu belirtilmektedir. Oysa Peru Hükümeti'nin IMF'nin kendisine tahsis ettiği döviz rezervleri ile borçlarını çevirme durumunda kaldığı bilinmektedir. Bu tablo Peru Hükümeti'nin durumunu daha da kötü hale getirerek, 1986 yılında borç servisinin ihracat gelirlerinin %20 seviyesine kadar artmasına neden olduğu kaydedilmektedir [9].

Sonuç itibarıyla “gelişmekte olan ülkelerin” girişimleri, kısmen çok anlamlı olan bu talepleri genellikle aşamadığı ve etki alanlarının sınırlı kaldığı söylenmektedir. 1980'li yılların ortasında Güney Amerika da serbest ticaret bölgesi (Mercado Comun del Cono Sur, MERCOSUR) adı altında bölgesel bir pazarın hayata geçirilmesi için yeni bir yaklaşımın ortaya konması da “gelişmekte olan ülkelerin” bir girişimi olarak zikredilmektedir.

IV. KRİZ YÖNETİMİ UYGULAMALARININ SONUÇLARI

Kriz yönetiminin sonuçlarını gözlemlerken iki hususu ayırt etmek gerekmektedir. Bu hususlar: Bir taraftan ekonomik büyüme hakkında karar verirken diğer taraftan yoksulluğun gelişmesi ile borçlu ülkelerin önemli farklılıklar göstermeleridir.

Ekonomik büyümenin, ekonomik gelişmenin veya enflasyonla mücadelenin rakamları ölçü alındığında, Latin Amerika Ülkeleri'ndeki durumun istikrara kavuştuğu ve buralarda enflasyonla büyük oranda baş edildiği görülmektedir. Örneğin Meksika'da enflasyonun 1987 yılında %160'dan 1993 yılında %8,7' ye düşürüldüğü söylenmektedir [19]. Arjantin'de ise bunun 1991-1994 yılları arasında aylık %'27 den yıllık %0' a gerilediği belirtilmektedir [20].

Hemen hemen bütün ülkelerde sürekli bir ekonomik büyüme kaydedilmektedir. 1993 yılında Latin Amerika'da toplam ekonomik büyümenin %3,2 ye ulaştığı bildirilmektedir. Peru ve Arjantin gibi ülkelerde yüksek büyüme oranları bulunmaktadır. Buna karşı Venezüella, Honduras ve Haiti de ekonominin küçüldüğü tespiti yapılmaktadır. 1994 yılında Latin Amerika'da borçların ihracat gelirlerine oranı %267' yken, 1986'da %386' ya gerilediğinin altı çizilmektedir [21]. Borç servisinin payının ise 1988'de %40'ken, 1993 yılında bunun %29'a çıkması önemsenmektedir [3]. Bu gelişmelerin yalnızca kredi veren ülkelerin şartlarına mı yoksa bunların sonucu olarak uygulanan ekonomik ve politik reformlara mı bağlı olduğunu yargılamak oldukça zor görünmektedir.

1994’de hammadde fiyatlarının yükselmesi veya 1994’de Meksika örneğindeki Kanada ve Amerika ile oluşturulan Serbest ticaret bölgesi (NAFTA) gibi oluşumların ve buna benzer diğer faktörlerin de bu duruma teşvik edici bir etki yaptığı söylenebilir.

Pozitif bir gelişme olarak değerlendirilen ekonomik büyümenin kaydedildiği “gelişmekte olan ülkelerde” aynı zamanda işsizlik ve onun sonucu olan yoksulluk gibi sosyal problemlerle de mücadele edilmektedir.

Örneğin ekonomik büyüme ve enflasyon ile mücadelede büyük başarı sağlayan Arjantin’de o aralar nüfusun üçte birinin işsiz veya eksik istihdam edildiği dolayısıyla yoksullaştığı ifade edilmektedir [22]. Latin Amerika’da ekonomik büyüme ve kişi başına düşen artan gelir, aşağıda görüldüğü gibi adil bir gelir dağılımı ile paralel gitmemektedir:

Latin Amerika’daki gelişmeler, ekonomik liberalleşmenin otomatik olarak katılımcı demokrasinin önünü açacağı tezini de doğrulamamaktadır. Bu kıtada sosyal gruplar arasındaki gelir dağılımında büyük dengesizlikler bulunmaktadır [22]. Latin Amerika’da ekonomik büyümeye rağmen istihdam aynı oranda artmamaktadır. CEPAL’in (Comision Economia para America Latina, Birleşmiş Milletlerin gelişme-politik nüfuzlu ekonomi komisyonu) istatistiklerine göre 1980’de Güney Amerika’da 150 milyon yoksul insan bulunmaktadır. Bu sayı 1990’lı yıllarda artış göstererek 200 milyon rakamına ulaşmış görünmektedir [21]. Dünya Bankası verilerine göre ise bu rakamın çok düşük olduğu söylenmektedir [15]. Tablo.4’den hareketle hemen hemen tüm Latin Amerika ülkelerinde sosyal ve siyasal istikrarsızlığın hüküm sürdüğü belirtilmektedir.

Meksika’da 1994 yılı sonunda yüksek cari işlemler açığının harekete geçirdiği ağır finansal kriz bağlamında Peso’ nun (Meksika para birimi) değerinin etkili bir şekilde düşürüldüğü ve içerideki fiyat düzeyinin aşırı yükseldiği görünmektedir [15]. Bununla ilişkili olarak, sanayileşme ile büyük bir kısmı işsiz kalan Kızılderili köylülerin federal devlet Chiapas’ da büyük gösteride bulundular. Bunların bir sonucu olarak politikacıların tavsiye edildiği ve rüşvet skandallarının arttığı ifade

edilmektedir [23]. Bu krizin bir sonucu olarak, Meksika’da 1995 yılında enflasyon oranının tekrar %52’ ye çıktığı kaydedilmektedir [24].

Bu suretle, borç krizi geniş ölçüde çözülmüş görünen Latin Amerika’nın gelişiminin, yukarıda anlatılan orantısızlıklar nedeniyle son derece belirsiz olduğu kanaatine varılmaktadır.

“Düşük gelirlere sahip aşırı borçlu ülkeler” de (SILIC), (Bu ülkelere özellikle Afrika’nın Alt-Sahra ülkeleri dâhil edilmektedir) durum daha önceki gibi çok kötü olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca “Düşük gelirli aşırı borçlu ülkelerin (SILIC)” uzun vadeli borçları 1990–1995 arası 171 milyar US Dolardan 186,7 milyar US dolara yükseldiği görünmektedir [25]. Bu ülkelerin sahip olduğu borç yükünün daha önceleri olduğu gibi ekonomik gelişmeleri körelttiği söylenmektedir. 1995 yılında Afrika’ya yapılan gelişme yardımının %57’si borç servisi olarak bankalara, IMF’ye ve kamusal alacaklılara geri akmış bulunmaktadır [25]. 1991–1993 yılları arasında Afrika’nın Alt-Sahra’sında kişi başına düşen milli gelirin gerilediği [15] ve Afrika’nın dünya ticaretindeki payının 1970–1990 arası %2’den %1’e düştüğü anlaşılmaktadır [26].

Afrika’nın Alt-Sahra’sında yoksulların nüfusa oranı 1990’da %47,8 (mutlak sayı olarak 216 milyon) civarında olduğu belirtilmekte ve bunun daha da artması tahmin edilmektedir [15].

Bu bölgede borç krizine karşı alınan önlemler diğer bölgelere göre daha başarısız bulunmaktadır. Bunun nedeni olarak, buraların sanayi üretimi için gerekli olan yapısal ve politik koşullara sahip olmaması gösterilmektedir. Zayıf üretim yapısı ve bundan dolayı kötü gelişen ihracat pazarı, ihracat fazlası üzerinden borç servisi ve yatırımların finanse edilmesi için kriz yönetimi teorisine hiçbir şans bırakmamaktadır. Diğer taraftan Afrika’nın yüksek hammadde rezervleri de [27] aynı şekilde geleneksel tarım üretimi gibi ihmal edilmektedir. Bunun yerine batılı gelişme konseptlerinden ekonominin canlanması için medet umulmaktadır. Sanayileşmek için gerekli olan uzman elamanlar ile yapısal ve maddi donanımlar olmamasına rağmen, tarım ekonomisi yerine sanayi üretimi tercih edilmekte veya ettirilmektedir [27].

Tablo 4. Latin Amerika’da 1966–94 Yıllık Ortalama Büyüme Oranları ve Kişi Başına Gelir Artışı

	1966–73	1974–80	1981–90	1991–93	1994
<i>Büyüme Oranları</i>	%6.4	%4.8	%1.7	%3.2	%3.9
<i>Kişi Başına Gelir</i>	%3.7	%0.5	%1.3	%1.8	%2.0

Kaynak: Hauchler, I. (1995). Globale Trends 1996. Fakten, Analysen, Prognosen. Frankfurt: Stiftung Entwicklung und Frieden, 153 [15].

Burada, literatürde bulunan bilgilerin tek tek ülkelerdeki durumları birbirinden çok farklı olarak dile getirdiklerini de belirtmek gerekmektedir. Örneğin bazı sosyal bilimciler “gelişmekte olan ülkeler” için alınan gelişme önlemlerine yapılan eleştirileri amacına uygun bulmamakta ve bu konuda çok iyimser bir görüntü vermektedirler [28]. Almanya’da birçok gazete makalelerinde genelleme yapılarak “gelişmekte olan ülkeler” tekrar güvenilir olarak anlatılmaktadır. “Handelsblatt” gazetesinin 1.12.94 tarihli baskısında yer alan “Gelişmekte Olan Ülkelerin Borç krizi Aşıldı” başlığı buna açık bir örnek teşkil etmektedir [29].

Diğer taraftan batılı ülkelerin tek taraflı şekillendirdikleri gelişmeyi eleştirenler abartılı ifadeler kullanmaktadırlar. Bunları da gerçeğe uygun olarak sınıflandırmak mümkün gözükmemektedir. Buraya bir örnek verilmesi gerekirse: “Gelişme kavramı” eleştirmenlerinden biri tarafından 1992 yılında yapılan bir hesaplama göre, 1956–1990 yılları arasında “gelişmekte olan ülkelere” gelişmiş sanayi ülkelerine net kaynak girişinin 53,5 milyar dolar civarında olduğu belirtilmektedir. Burada toplam kaynak girişi dikkate alınırken, direkt yatırımlarla olan giriş ve bunlara yapılan devlet yardımlarının bir bölümü görmezden gelinmektedir. Böylece ciddi olmayan şaşırtıcı bir etki üretilmektedir [3].

Borç krizinin çözümü için anlatılan yöntemlerin yanında diğer birçok görüş ve yaklaşımlar da bulunmaktadır. Aşağıda bu yaklaşımların bazıları ifade edilerek, sınırlar gösterilmekte ve gerçekçi perspektifler aranmaktadır.

V. ÇÖZÜM YAKLAŞIMLARI VE GELECEK PERSPEKTİFLERİ

V.1. Yeni Bir Dünya Ekonomik Düzeni ile Bağlantılı Olarak Borç İndirimi

Belki arzulanan gelecek vizyonunu yansıtan yaklaşım, yeni “dünya ekonomik düzeni” ile bağlantılı olarak “küresel borç indirim talebi” şeklinde formüle edilebilir. Özellikle 70’li yıllarda “gelişmekte olan ülkelere” yeni bir “dünya ekonomik düzenine” olan talebin yaygınlaştığı gözlemlenmektedir. Bu talebin bugüne kadar hemen hemen hiç gerçekleşmediği bilinmekle birlikte, bugün de daha önceki gibi önemini koruduğu konusunda ortak bir kanaat bulunmaktadır.

Aşağıdaki belirtilen hususlar, bazı yazarlara göre en önemli amaçlar arasında yer almaktadır:

- Tüm dünya halkları için refah ve yüksek yaşam standardı sağlama

- “Gelişmekte olan ülkelerle” gelişmiş sanayi ülkeleri arasındaki ekonomik uçurumu kapatma, göreceli yoksulluğu ortadan kaldırma

- Uluslararası adalet, refahın milletler arasında adil dağılımı

- Dünya pazarındaki ürünlerin fiyatları arasında adil ve ölçülü bir ilişki (Hammadde fiyatı ile sanayi ürünü fiyatı arasında)

- “Gelişmekte olan ülkelerin” ekonomik büyümesi ve sosyal gelişmesi

Ticarete, hammaddeye ve döviz politikalarına ilişkin reform talepleri bu amaçlar içerisinde merkezi bir öneme sahip bulunmaktadır:

- “Gelişmekte olan ülkelerin” dünya sanayi üretimindeki payının %25’e yükseltilmesi

- Gelişmiş zengin sanayi ülkelerinin gümrük ve ticaret engellerinin kaldırılması.

- Hammadde fiyatlarının sanayi ürünleri fiyatlarına bağlanması ile hammadde fiyatlarının istikrar kazanması

- IMF ve Dünya Bankası kredilerine kolay ulaşma, bu kurumlarda daha çok yönetime katılma, borç indirimi veya uygun borç yenileme şartları

- Gelişmiş sanayi ülkelerinin gayri safi yurt içi hâsıllarının %1’ni gelişme yardımı olarak vermesi [11]. 1993’te Almanya’daki payın %0,36’ ya, Amerika’daki payın ise %15’ e ulaştığı belirtilmektedir [15].

Bu taleplerin ne ölçüde yeterli olduğu tekrar düşünülmelidir. Özellikle uluslararası sanayi ve finans gruplarının gücünü sınırlayacak, uluslararası bir kontrol organı oluşturulması gerekmektedir. Global borçtan vazgeçme, ancak böylesi veya en azından bu yönde değiştirilen bir “dünya ekonomik düzeni” ile anlamlı olmaktadır. Kapsamlı bir borç silmenin, borçlu ülkelere ekonomik yapılarını yeniden geliştirmek için bir imkân verebileceği düşünülebilir. Bu durumda “gelişmekte olan ülkelere” yatırımlar için daha çok sermaye birikimi oluşturma imkânı yaratılabilir ve bunlar artık yeni dövizler elde etmek için ekonomilerini özellikle ihracata yöneltmeye ihtiyaç duymayabilirler. Böylece bu ülkelerin, öncelikle kendi nüfuslarının temel ihtiyaçlarını garanti altına almak ve iç pazarlarını güçlendirmesi daha olanaklı hale gelebilir. Ayrıca, bu ülkelerde uygulanan sıkı tasarruf programının bir sonucu olarak ortaya çıkan yoksulluğu kapsamlı bir borç silme yoluyla kısmen yumuşatabilme olanağı belirebilir. Buna ek olarak “gelişmekte olan

ülkelerde” değişim ve dönüşüme de gidilmesinin gerekliliği vurgulanabilir.

Bu ülkelerde yeni bir başlangıç yapma, daha doğrusu kalkınmayı gerçekleştirme şansı için siyasi şartların değiştirilmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. “Gelişmekte olan ülkelerin,” herhangi bir borç silmenin arkasından, gelecekte yeni bir yatırımı finanse edebilmeleri için, yeni kredilere bağımlı olacakları görünmektedir. Eğer “gelişmekte olan ülkelerde” politik durumun değişimi tamamen gerçekleşmezse, borç silmenin ve yeni kredilerin bu ülkelerdeki halkın büyük bir bölümüne pozitif bir etkisi olmadan elitlerin yeniden zenginleşmesine yol açabilecektir. Çalışmada kriz için bahsedilen içsel nedenler değişmezse, borç çıkmazı yeniden başlayabilir.

Muhafazakâr kesimler tarafından borçların silinmesine itiraz edilmektedir. Onlara göre bankalar alacak zararlarını kaldıramazlar. Ve bu durumda Batı’nın finans sistemi tehlikeye girebilir denmektedir. Bu itiraza karşılık, ticari bankalar muhtemel alacakları için kapsamlı bir rezerv oluşturmaktadırlar. Fakat diğer taraftan 1987 Ekim’inde olduğu gibi dünya borsalarının çökmesi gösterdi ki, finans sistemi büyük miktarda para kaybına tahammül edebilmektedir. O zamanlar 1 trilyon US dolarının yok olduğu söylenmektedir [30].

Küresel boyutta borç silmenin hayata geçirilmesindeki zorlukların başka olduğu vurgulanmakta; özel bankalar ve batılı hükümetlerin, bu kadar yüksek miktarda paradan vazgeçmeye hazır olmadılar ifade edilmektedir. O dönemde “gelişmekte olan ülkelerin” toplam borçlarının 2 trilyon doların üzerinde olduğu kaydedilmektedir [31]. Ekonomik yasalara göre faaliyet göstermeleri dolayısıyla, özel bankalar ve batılı hükümetler küresel boyutta borç silmenin yerine, bu alışverişten kazançlarını mümkün olduğunca yüksek tutmaya çalışmaktadırlar.

Kamusal alacaklıların, borçları üzerine almaları o ülkelerdeki vergi ödeyen mükelleflerin, söz konusu bankaların riskli alışverişlerinden doğan zararları karşılamaları anlamına gelmektedir.

Rezervler tarafından korunan özel bankaların zararlarını, bunun için yapılan vergi indirimlerinden dolayı vergi mükellefleri karşılamaktadır. Yine aynı şekilde kamusal alacaklıların vazgeçtikleri alacakları son tahlilde vergi mükellefleri karşılamak zorunda kalmaktadır. Bu nedenle kamusal alacaklıların vergi mükellefleri olarak kendi vatandaşlarının buna hazır olmasını sağlaması çok zor görünmektedir.

Dahası şu ilginç soru ortaya çıkmaktadır, acaba alacaklılar, borçlu ülkelerin kendilerine olan ekonomik bağımlılıklarını devam ettirmek ve onların ekonomik

gelişmelerini kendi menfaatlerine göre etkileyebilmek için mi, borcun devam etmesini istemektedirler?

Örneğin Bazı sosyal bilimciler bilinçli olarak yapılan bu sömürü ve baskı teorisini dile getirmektedirler. Alacaklı ülkeler metaforik bir ifadeyle borçlu ülkelerdeki ineği kesmeden eskisi gibi gelecekte de nasıl sağlanabileceğinin hesabını yapmaktadırlar [5].

Yeni ve adil bir “dünya ekonomik düzenine” olan talep de, halen mevcut olan güç ilişkilerinden dolayı yerine getirilememektedir. Gelişmiş zengin sanayi ülkelerindeki ticari bankaların ve çokuluslu şirketlerin gücü tarafsız bir kurul tarafından sınırlandırılmamaktadır. Çünkü tüm bu küresel organizasyonlar karar mekanizmaları ile birlikte batılı sanayi ülkeler, yani alacaklı ülkeler tarafından yönetilmektedir.

Küresel borç silme ve yeni bir “dünya pazarı düzeninin” varsayılan olanaklarının gerçekleşecek gibi gözükmemesinden dolayı, borçlu ülkelerin rahatlaması ve kalkınması için diğer bazı radikal inisiyatiflerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

V.2. Bölgesel Pazarlar

Bölgesel pazarlar, “gelişmekte olan ülkelerin” sanayi ülkelerine ve dünya pazarına olan bağımlılıklarına son verme doğrultusunda bir imkân olarak görülmektedir. 1995 yılında Güney Amerika’da Arjantin, Brezilya, Paraguay ve Uruguay arasındaki ortak pazar MERCOSUR’un (Mercado Comun del Cono Sur) yürürlüğe girdiği bilinmektedir. Adı geçen serbest ticaret bölgesi -bu arada MERCOSUR ülkelerinin kendi aralarındaki ticaretin %95’inin gümrüksüz gerçekleştiği belirtilmektedir [32]. İthal ikameci kalkınma stratejisine göre düzenlenen korumacı politikalardan vazgeçme anlamına da gelmektedir [33]. Bu ortak inisiyatifin bugüne kadar büyük başarıya sahip olduğu söylenmektedir. 1990’lı yılların ilk yarısında üye ülkelerin kendi aralarında gerçekleştirdikleri ticaretin 4 milyardan 14,4 milyar Amerikan Doları’na yükseldiği teyit edilmektedir [32]. Bu şekilde pazarların gelişmesi, yabancı yatırımcıların tekrar artarak bölgede yatırım yapmalarını beraberinde getirmektedir [32]. Bu tür bölgesel pazarlar, sanayi ülkelerinden bağımsız olarak ekonomik büyüme sağlama olanağı sunmak suretiyle, diğer “gelişmekte olan ülkeler” için örnek teşkil ettiği düşünülebilir. “Gelişmekte olan ülkeler” bu şekilde borçların geri ödemeleri için para kazanabilir, sanayi ülkelerinden yapılan ithalattan kurtulabilir ve sürekli taze paraya ihtiyaç olmadan ekonomik büyümenin kendi dinamizmini harekete geçirebilirler. Bölgesel pazarların ve serbest ticaret bölgelerinin oluşturulması gelişme krizine karşı bir imkân sunmaktadır. Yoksulluk ilişkileri ise başka önlemleri gerektirmektedir.

V.3. Yoksullukla Mücadele Programı

Birleşmiş Milletler tarafından 1996 yılının yoksullukla mücadele yılı olarak ilan edildiği bilinmektedir. “Gelişmekte olan ülkelerin” hepsinde yoksullukla mücadele, alacaklı ve borçlu ülkeler tarafından alınan önlemlerin öncelikli amacı olması gerekmektedir. Burada hükümete bağlı olmayan organizasyonlar da devlet ve pazar arasında üçüncü bir güç olarak önemli bir rol oynamaktadır.

1990’lı yılların ortalarında dünyada yaklaşık 1,3 milyar insanın salt yoksulluk içinde yaşadığı söylenmektedir [24]. Toplumsal yoksullukla mücadele programının, insani ve ahlaki nedenlerden dolayı ön plana çıkarılması gerekmektedir. Fakat şöyle bir düşünülürken de yalnızca sağlıklı ve açlık çekmek zorunda olmayan bir toplum ancak ekonomik gelişmeyi ilerletebileceği akla daha yatkın gelmektedir. Özellikle, günümüzde yapıların çok zayıf olduğu ve verili koşullarda bölgesel pazarların çok az etkili olabileceği Sahra Altı-Afrika’sı için ise sosyal alanlarda konsept geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Örneğin daha kapsamlı “karşılık-fonları” oluşturulmasının bu konsept için bir olanak olacağından ve böylece kamusal kredilerin yerel para birimlerine çevrilmesinden bahsedilebilir. Bu şartlarda “karşılık-fonları” oluşturularak buradan sağlık sektörünün, eğitimin, çevre koşullarının ve benzerlerinin iyileştirilmesi finanse edilebilir. Bu tür programlar İsviçre’de uygulanmaktadır. “Swiss Dept Reduction facility” (İsviçre Borç İndirim Birimi) ihracat kredisi ve banka kredisi borçlarını geri satın almakta ve bunları da bu fonda yerel para birimlerine bozdurmaktadır [3]. “Karşılık-fonların” kullanımının amaçları için “gelişmekte olan ülkelerle” mutabakata varıldığı ve bahsedilen İsviçre Modeli’nde her şeyden önce bu kaynakların, küçük esnafın teşviki, sosyal altyapının iyileştirilmesi ve çevrenin korunması için kullanılmasının kararlaştırıldığı bilinmektedir. Ayrıca projelerin en fazla yarısının devlet tarafından desteklenmesine önem verildiği belirtilmektedir [34].

“Düşük gelirli yüksek borçlu ülkelerde” (SILICs) ekonominin yapılandırılması için mutlaka taze paraya ihtiyaç duyulmaktadır. Fakat gelişmiş sanayi ülkelerinden alınan krediler, “gelişmekte olan ülkelerin” bunlara olan bağımlılıklarını kuvvetlendirecek şartlara bağlanmaktadır. Dünya Bankası tarafından propagandası yapılan “Sektör-Uyum Programında”, kaynakların daha anlamlı kullanılabilmesi için yeni bir yorum getirilmektedir. Bu yorumun özelliğini, programların krediyi veren ülkeler tarafından finanse edilmesi ve krediyi kullanan “düşük gelirli yüksek borçlu ülkeler” (SILICs) tarafından da geliştirilmesi, oluşturmaktadır. Bunun dışında, ister işlevsel isterse de idari olarak tanımlanan bir sektörde tüm kamusal yatırım ve harcamaların karşılanması

gerekmektedir. Buna ek olarak program yalnızca kuruluş masraflarını değil, ayrıca kurumsal kapasitenin organizasyonu için cari giderleri veya insana yapılan yatırımları, örneğin sürekli sağlık ve eğitim giderlerini de içermesi gerekmektedir. Bunun önemli bir yenilik olduğunun altı çizilmektedir [35]. Eğer birlikte çalışmanın felsefesi olarak düşünülen “Sektörel Uyum Programı” üzerine gerçekten “gelişmekte olan ülkelerdeki” sorumlular ile bunlara kredi sağlayan uluslararası finans kurumları arasında mutabakat sağlanmış olsaydı ve sadece tek taraflı olarak “gelişmekte olan ülkelerdeki” sanayici ve iktidar sahiplerinin menfaatleri değil de, özellikle toplumun yoksul kesimlerinin ihtiyaçları göz önünde bulundursaydı, bu durumun “yoksul ülkelerin” gelişmesi için yaratıcı bir katkı sağlayacağı düşünülebilirdi.

Diğer taraftan bu ülkelerde demokratik gelişme eğilimleri desteklenip, otoriter ve rüşvetçi rejimlerin güçlenmemesi için de çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Fakat bu tür çabalar sonucunda iktidar sahiplerine karşı verilen cezaların, genellikle toplumda örgütsüz olan sosyal gurupları mağdur ettiği görülmektedir. Bundan dolayı her şeyden önce insanı merkezine alan sosyal programların desteklenmesi için pozitif önlemlerin hayata geçirilmesi önemlidir. “20:20-Sözleşmesi”ndeki Birleşmiş Milletler Gelişme Programı’nın (UNPD) önerisi de bu doğrultuda bir girişimde bulunmaktadır. Bu sözleşmeye göre, “gelişmekte olan ülkelerin” kamusal bütçelerinin %20’sini vatandaşlarının öncelikli ihtiyaçları doğrultusunda kullanmaları, kredi veren gelişmiş sanayi ülkelerinin ise “gelişme yardımı” bütçelerinin buna denk düşen paylarını %20 oranında arttırmaları gerekmektedir [15].

VI. SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra “gelişmekte olan ülkelerin” ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmek dolayısıyla bağımlılıktan kurtarmak için uygulanan “ithal ikameci sanayileşme stratejisi” ile bu stratejinin çökmesiyle uygulanmaya konan “ihracata ve onun çeşitlendirilmesine dayanan sanayileşme stratejisi” borç krizinin zeminini hazırlamıştır. Diğer taraftan dünya pazarında ticaretin işleyiş biçimi ve uzmanlaşma, içeride kaynakların verimli kullanılamaması gibi faktörler de borçlu ülkelerin borçlarını çevirememesinde önemli rol oynamıştır. Bugüne kadar kriz yönetimiyle ilgili olarak uygulanan “yapısal uyum programlarının”, borç yenileme girişimlerinin ve parasal önlemlerin bu ülkelerdeki borç sorununun çözümüne fazla katkı yapamadığı, tersine bir kalkınma krizine de yol açtığı görülmektedir. Buradan hareketle “gelişmekte olan ülkelerin” borç sorunlarının çözümü bu ülkelerde uygulanan sanayileşme stratejileri ve uluslararası ticaret kurallarının gözden geçirilmesinde yatmaktadır. Bu ülkeler küresel sermayenin birikim koşullarına göre ve ona uygun bir şekilde kendilerini yeniden yapılandırarak, istihdam ve ihracat potansiyelini

artıran, küresel pazarda rekabet yeteneği kazandıran yeni projeler geliştirdiklerinde, borç sorunlarının çözümünde önemli mesafe kat edebileceklerdir.

Diğer taraftan “bölgesel pazarlar” ve “yoksullukla mücadele programlarının” anlam kazanması, “Gelişmekte olan ülkelerin” önemli büyüklükteki borç ödeme servisi rakamlarının baskısı altında kalmamasına bağlıdır. Kapsamlı bir borç silmenin ise en azından “düşük gelirli yüksek borçlu ülkeler” için (SILIC) kaçınılmaz olduğu görülmektedir.

Araştırma bulguları, kredi veren gelişmiş sanayi ülke yönetimleri ve bu ülkelerde yaşayan sosyal gurupların, “yoksul ülkelere” güçlü bir ekonomik yardım yapması için etik nedenlerin yeterli olmadığını ortaya koymaktadır. Ne var ki, “gelişmiş ülkelerin” “gelişmekte olan ülkelerin” sahip oldukları problemlere müdahale etmeleri için etik nedenlerin ötesinde sebepler bulunmaktadır. Yoksul ülkelerde çevrenin tahribi, uyuşturucu madde kullanımındaki artış, pazarların daralması dolayısıyla da istihdamın azalması, artan sosyal çatışmalar ve savaşlar, zengin ülkelere artan sayılarda insan göçü gelişmiş sanayi ülkelerini de önemli derecede etkilemektedir. Bu durumda kredi veren gelişmiş ülkeler ve sosyal guruplarının sadece etik olarak değil kendi çıkarları gereği borç kriziyle mücadele etmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda, gelişmiş ülkelerdeki sosyal gurupların, ülkelerindeki karar vericilere yapacakları siyasi ve kamuoyu baskısı sorunun çözümüne önemli katkı sağlayacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- [1] Glismann, H.H.; Horn, E.J.; Nehring, S. & Vaubel R (1987). *Weltwirtschaftslehre II. Entwicklungs- und Beschäftigungspolitik*. Göttingen: UTB Vandenhoeck-Verlag.
- [2] Michelsen, H.; Sandner, P. & Sommer, M. (1986). *Banken, Kredite und die "Dritte Welt"*. 2. Auflage. Stuttgart: Schimmetterling Verlag.
- [3] (1996). *Lern- und Arbeitsbuch Entwicklungspolitik*. 4. Auflage, Bonn: J.H.W. Dietz Verlag.
- [4] Ossorio-Capella, C. (1994/95). “*Dünya Ekonomisi Dersi” Ders Notları*. Oldenburg: Carl v. Ossietzky Oldenburg Üniversitesi.
- [5] Kulke, U. (1988). Dritte Welt abgeschrieben- kann der Ausverkauf beginnen? (Ed.: Altvater, E.; Schönig, G. & Wulf, A.). *Soll und Haben*. Hamburg: Konkret Literatur Verlag, 34–54.
- [6] Körner, P.; Maa, G. & Siebold, T. (1984). *Im Teufelskreis der Verschuldung*. Der internationale Währungsfond und die Dritte Welt. Hamburg: Junius.

- [7] Tetzlaff, R. (1988). Die Verschuldungskrise der Dritten Welt als Ausdruck der Krise des Weltwirtschaftssystems. (Ed.: Altvater, E.; Schönig, G. & Wulf, A.). *Soll und Haben*. Hamburg: Konkret Literatur Verlag, 9-33
- [8] Kinnemann, S. (1992). Verschuldungskrise und kein Ende? Ansätze zu einer neuen Strategie. (Ed.: Breisch, E.). *Eine Welt ein Schicksal Zusammenbruch oder Ausbruch*. Frankfurt: Das Nord- Süd- Handbuch, 75–90.
- [9] BUKO- Bundeskongress entwicklungspolitischer Aktionsgruppen (Ed.)- (1990). *Wege aus der Verschuldung*, Reihe: explizit-Materialien für Unterricht und Bildungsarbeit, Heft 26, Hamburg: Hoelmann – Verlag.
- [10] Yenal, A. (1998). Weltbank und Entwicklungslander, Das Demoklesschwert der internationalen Verschuldung. (Eds.: Czada, P.; Tolksdorf, M. & Yenal, A.). *Internationale Währungsprobleme*. Opladen: Leske + Budrich, 125-186.
- [11] Hartwig, U. & Jungfer, U. (1990). *Zum Beispiel Verschuldung*. Göttingen: Lamuv-Verlag.
- [12] Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung. Referat Presse und Öffentlichkeitsarbeit. (1994) Die Auslandsverschuldung der Entwicklungslander. Fakten, Probleme, Entwicklungen der letzten Jahre, Bonn, *Reih Entwicklungspolitik Materialien*, Nr: 87.
- [13] Nohlen, D. & Nuscheler, F. (1992). *Handbuch der Dritten Welt, Band 1: Grundprobleme, Theorien, Strategien*. 3. Auflage. Bonn: C.H. Beck.
- [14] Blohm, B. (1989). Gefaerliche Zeiten. In der Schuldenkrise droht ein neues Desaster. *Die Zeit*, 6.10, 15.
- [15] Hauchler, I. (1995). *Globale Trends 1996. Fakten, Analysen, Prognosen*. Frankfurt: Stiftung Entwicklung und Frieden.
- [16] Altvater, E. & Hübner, K. (1988). Ursachen und Verlauf der Internationalen Schuldenkrize. (Eds.: Altvater, E.; Hübner, K. Lorentzen, J. & Rojas, R.). *Die Armut der Nation. Handbuch zur Schuldenkrize von Argentinien bis Zaire*. 2. Auflage. Berlin: Rotbuch-Verlag, 14–28
- [17] Tetzlaff, R. (1993). Die Verschuldung der Dritten Welt und Perspektiven der Überwindung der Verschuldungskrise. (Ed.: Data, A.). *Die neuen Mouern*. Wuppertal: : Peter Hammer-Verlag, 113–132.
- [18] Boris, D. (1987). Die Verschuldungskrise in der Dritten Welt. Ursachen, Wirkungen, Gegenstrategien. (Eds.: Boris, D.; Biver, N.; Imbusch, P. & Kampman, V.). *Schuldenkrize und Dritte Welt. Stimmen aus der Peripherie*, Köln: : Pahl-Rugenstein-Verlag, 11–60.
- [19] Weigand, J. (1994). Mexikas, “Wirtschaftswunder” bröckelt. *Die Welt*, 16.8, 13.
- [20] (1996). Argentinisches Wirtschaftsmodell nicht dauerhaft gefährdet. *FAZ*, 30.7, 17.

- [21] (1994). In Cartagena werden alte Konzepte aufgefrischt. *Handelsblatt*, 16.6, 15.
- [22] Geerdeler, C.D. (1996). Der Markt macht nicht satt. *Die Zeit*, 20.9, 9.
- [23] (1996). *Der Spiegel* Jahr des Edelmanns, 16.6, 174–176.
- [24] Harenberg, B. (1996). *Aktuel' 97. Lexikon der Gegenwart*. Dortmund: Harenberg-Verlag.
- [25] (1996). Schuldentabelle der Weltbank. *E+Z*, 5.6, 156.
- [26] Barthelt, R. (1996). "Global Coalition for Africa". Realistischere Einsichten setzen sich durch. *E+Z*, Jahrgang: 37, (2), 53-54
- [27] Timler, M. (1994). Erhards ordnungspolitisches Vermöchnis aus der Sicht Afrikas. *Orientierungen zur Wirtschafts- und Gesellschaftspolitik*, Heft: 60, (2), 69–91.
- [28] Betz, J. (1994). Im Süden nichts Nuees. (Ed.: Beck, O.). *Jahrbuch 3. Welt 1995*. Münschen: Beck-Verlag, 47–63.
- [29] (1996). Privatkapital fließt in die Dritten Welt. *Handelsblatt*, 1.12, 19.
- [30] Volmer, L. (1988). Schulden streichen Pleadoyer für einen strategischen Schritt zu einer neuen Weltwirtschaftsordnung, (Ed.: Altvater, E.; Schönig, G. & Wulf, A.). *Soll und Haben*. Hamburg: Konkret Literatur-Verlag, 149-168
- [31] WEDD-Wörld Economy, Ecology & Development- (1996). Schuldenreport. *U+Z*, Jahrgang: 37, (8), 219
- [32] Busch, A. & Wettwer, B. (1996). Mit Hilfe von Bill Clinton. Deutsche Unternehmen kämpfen gegen die Amerikaner im Wachstumsmarkt MERCOSUR. *Wirtschaftswoche*, (9), 44–49.
- [33] Hoenig, H. (1994). Im Abseits. *Handelsblatt*. 17.6, 11.
- [34] (1994). Von Schulden zu Entwicklungsprojekten. *Neue Zürcher Zeitung*, 22.1, 13.
- [35] Wolff, P. (1996). Stat Strukturanpassung: Sektorprogramme als Entwicklungsstrategie für die armen Länder. *E+Z*, (1), 4–5.

Zeki KARTAL (zkartal@ogu.edu.tr) has a Ph.D. in Economics at Carl von Ossietzky University, Oldenburg/Germany. He is an Assistant Professor Doctor in Eskisehir Osmangazi University. His main research areas are development theories, polices, and strategies as well as world economy and globalization.